

25-26
mayıs
2016

Uluslararası
Hacı Bayram-ı Velî
Sempozyumu
Bildiriler Kitabı 2

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

ULUSLARARASI
HACI BACI BAYRAM-I VELİ
SEMPOZYUMU BİLDİRİLER KİTABI 2

kalem
EĞİTİM KÜLTÜR AKADEMİ DERNEĞİ

EDİTÖR
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER

EDİTÖR YARDIMCILARI
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

YAYIN KURULU
PROF. DR. ETHEM CEBECİOĞLU
PROF. DR. AHMET CAHİD HAKSEVER
PROF. DR. M. MUSTAFA ÇAKMAKLIOĞLU
DOÇ. DR. VAHİT GÖKTAŞ
YRD. DOÇ. DR. ÖNCEL DEMİRDAŞ
DR. MEHMET YILDIZ
HARUN ALKAN

GRAFİK TASARIM
TAVOOS

UYGULAMA
TAVOOS

BASKI YERİ
ANIL MATBAACILIK, DİKKEN CAD. NO: 244/P 13-14,
TEL: +90 (312) 483 6353, ANKARA

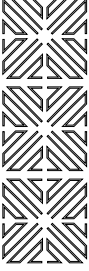
BASKI TARİHİ
30.11.2016

ISBN
978-605-8560-24-6

YAZIŞMA ADRESİ
Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği, Hacı Bayram Mah
Şeyh İzzettin Sk. No: 9 Ulus/Ankara Tel: +90 (312) 232 4226;
Kalemsempozyum@gmail.com

HACI BAYRAM VELİ'NİN ŞİİRLERİNDE İNSANIN ANLAM DÜNYASI VE MANEVİ YAŞAYIŞ

World of meaning and spiritual life in the poetries of Hacı Bayram Veli

Araştırma Görevlisi

İSA CEYLAN

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Psikolojisi Anabilim Dalı
ceylanisa@gmail.com

Özet

Hacı Bayram-ı Velî yaşadığı dönemde toplumun sorunlarına kayıtsız kalmamıştır. Sorunların çözümünde insanın anlam dünyasını ön plana çıkarmıştır. Aynı şekilde manevî yaşayışa önem vermiş, sorunların çözümünü bu yolla aramıştır. Özellikle yazdığı şiirlerinde işlediği kavramlar, yaşadığı dönemin sorunlarına çözüm olduğu gibi günümüzde de güncelliğini devam ettirmektedir. Şiirlerinin ana temalarını Allah'a karşı fakirlik, gönül dünyası, insanın nefisini tanıması, kalbin dünya sevgisinden arındırılması olarak sıralayabiliriz.

Anahtar Kelimeler: Maneviyat, kalp, insanın anlam dünyası, kendini bilmek.

Abstract

Hacı Bayram Veli has been concerned with the problems of the period in which he lived. In the solution of the problems he has seen the importance of human meaning. Similarly, he has given particular attention to the spiritual life. Especially committed terms in poems, as well as the solution to the problem during his lifetime even today continues to date. The main themes of the poetry can be listed as poverty towards Allah, world of heart, recognition of the human self, removal love of world from the heart.

Key Words: Spirituality, heart, human nature, self-knowledge.

Anadolu'nun dünyevî açıdan sıkıntılar içerisinde olduğu zor bir dönemde, dinî, ahlakî ve sosyal bozuklukların artmaya başlaması, Hacı Bayram Velî'nin müderrisliği bırakıp halkın arasına girmesine, tasavvuf aracılığıyla yozlaşmayı durdurmaya ve ahlakî değerlerin hâkim olduğu bir toplum tabanını oluşturmaya yöneltmiştir. Hacı Bayram Velî'nin tasavvufa yoluna girmesinin nedenleri arasında kendi karakteristik yapısından kaynaklanan tasavvuf sevgisinin yanında yaşadığı dönemin sosyal, ahlakî ve siyasî bozukluklarının da önemli bir etkiye sahip olduğunu belirtilmektedir.¹

Hacı Bayram'ın talebesi ve halîfesi Eşrefoğlu Rûmî Hazretleri de “*Müzekki'n Nüfûs*” adlı eserinde o dönemin sosyal bozukluklarına sık sık işaret etmektedir. Hatta yönetimden kaynaklanan bu bozukluğa içerleyen Molla Fenârî, Bursa'yı terkedip Konya'ya yerleşmiştir. Hacı Bayram Velî, selîm fitrat sahibi olduğu için bozukluklara tahammül edememiş, mânevî huzur kaynağı olarak tasavvufî olgunlaşma yolunu seçmiştir.²

Hacı Bayrâm Velî, bir müderris ve mutasavvıf kişiliğiyle şiirlerinde, insan denilen en şerefli varlığın yaratılış sebebini; dünyadaki yeri, konumu ve sorumluluğunu; kendi varlığının dışındaki varlıklarla olan münasebetini dinî, felsefi, tasavvufî bir yaklaşımla ele almıştır.³

Hacı Bayram Velî, Kur'an'ın anlam bahçesinden derlediği hakikatleri, şiir tadında öncelikle Anadolu'ya sonrasında ise tüm kâinata takdim etmiştir. Hacı bayram Veli'nin şiirleri “insanın anlam dünyası ve manevî yaşayış” konuları etrafında yoğunlaşmaktadır. Hacı Bayram'a göre olgun insan, kendi benliğinden sıyrılmalıdır. İnsan, bütün varlık türlerinin özünde Yaratıcıyı görmesi, her şeyden önce de kendini bilmesi gerekir. Şiirlerinde, Yaratanın kendi isim ve sıfatlarını görmek ve göstermek istemesi sırrınca dünyayı ve insanı yarattığı, ona kendi ruhundan üflediği, insanın

¹ Hamdi Kıziler, “Osmanlılarda İlk Yerel Manevî Oluşum: Hacı Bayram Velî ve Bayramiyye Ekolünün Anadolu'ya Etkisi”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 32, Ankara, 2012, s. 71.

² Ethem Cebecioglu, *Hacı Bayram Velî*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006, s. 15.

³ Rifat Okudan, “Hacı Bayrâm Velî'nin Şiirinde Şehir Metaforu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 16, 2012, s. 267.

kendini tanıması ve kişisel gelişimi yoluyla Rabbini daha iyi tanıyabileceği konuları işlemiştir. İnsan, kendini bildikçe kendisini vâd eden, çeşitli yaşantı ve deneyimler yoluyla kendisini eğiteni daha iyi tanıyacaktır.

Hacı Bayram Velî'ye göre, nefsin olgunlaşmasında ve mânevî bir ilerlemenin sağlanmasında tasavvuf istilahlarında seyr-ü sülûk denilen uygulamalardan geçmek gerekmektedir.⁴ Hacı Bayram Velî şiirlerinde, Psikoloji biliminde id, ego, süperego olarak isimlendirilen “benlik” kavramına karşılık gelebilecek, Kur’ânî kavramlar olan nefs, vicdan, ruh, akıl kavramlarıyla benliği ele alıp ince ince işlemiş ve insanlığa takdim etmiştir. Yaşamın zorlaştığı anlarda insanın kendi anlam dünyasına odaklanması, olaylarla başa çıkması ve hiçbir olayda pozitif bakış açısını kaybetmemesi, içgörürü becerisini geliştirmesi, bir ve tek olan Yaratana duyulan sevgi ve güven duygusu ile olabileceğini belirtmiştir. Ayrıca Yaratana kurulan sıkı bağ ve ona intisab etmenin, kişinin psikolojik ve manevî iyi oluşunu pozitif yönde destekleyeceğine yönelik ifadelere yer vermiştir.

Hacı Bayram Velî'nin şiirlerini insanın anlam dünyası ve manevî yaşayış açısından tek tek ele alacak olursak:

1. “İlahî” olarak isimlendirilen ve “Bilmek istersen seni” dizesiyle başlayan şiirinde ana tema Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “**Nefsini bilen rabbini bilir**” hadisinde de belirttiği gibi benliğin yaratıcıya ayna oluşudur.

Ruhtan, “nefsin içinde; fakat farklı faaliyet alanına sahip bir la-tife durumundadır” diye bahseden Hacı Bayram Velî, bir şiirinde, bu iç içeliğe şu şekilde işaret etmektedir:

“Bilmek ister isen seni,
Can içre ara cânı,
Geç canından bul anı,
Sen seni bil sen seni.”⁵

⁴ Cevdet Kılıç, “Hacı Bayram Velî’de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci”, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 16, İstanbul, 2006, s. 51.

⁵ Fuat Bayramoğlu, *Hacı Bayram Velî, (Yaşamı, Soyu, Vakfı)*; Türk Tarih Kurumu Yay.; C. 2, Ankara, 1983, s. 233.

Cebecioğlu, burada geçen “sen” ifadesini şu şekilde yorumlamaktadır: “Hacı Bayram Velî’nin burada zikrettiği iki “sen” den birincisi nefis dediğimiz, beşerî ben, ikincisi ise, Allah tarafından insana üfürülmüş, ruh denilen ilahi benliktir. Burada tasavvuf kitaplarında yer alan şu kâide ortaya çıkmaktadır: ‘Kendini bilen Rabbini bilir.’ Kendini bilmek, Hacı Bayram Velî’nin şiirinde zikredilen ikinci seni bilmek şeklinde ortaya çıkmaktadır ki hayatın bütün olayları içindeki insanın, bu şuurda olarak kendine, içine, nefesine dönmesidir.”⁶

İnsanın benliği, esasında Allah’ın sıfatlarını anlamak için terazi gibi bir kıyas aracı olarak yaratılmıştır. İnsan, nefsinde ve benliğindeki sıfatlara baksa, hepsinin arızî, geçici olduğunu; sonsuz ilahî sıfatların zayıf birer gölgesi olduklarını anlayacaktır. Örneğin insandaki şefkat hissi Allah’ın rahîm ismini; yönetme, kontrol etme hissi ise Allah’ın Hakîm ismini, işitme duyusu Allah’ın Semi’ ismini anlamak için insana verilmiş ölçücüklerdir. Nefis ve benlikteki bu gibi hissiyat, duygu ve latifeler; Allah’ın sair külli isimleri ve sıfatlarını anlamak için insana emaneten verilen ve tekrar Allah’a rücû edecek büyük emanetlerdir.⁷

Hacı Bayram Velî Hazretleri, bir insanın kendinden (enfüs) hareketle Allah’a nasıl vâsıl olduğunu, insanın ait olduğu, aslı, özü, temeli nasıl bulduğunu, şiirinde şu şekilde dile getirir:

“Kim bildi ef’âlini
Ol bildi sıfâtını
Anda gördü zâtını,
Sen seni bil sen seni”⁸

2. İlahi zikir olarak isimlendirilen ve “Noldu bu gönlüm, noldu bu gönlüm?” dizesiyle başlayan şiirinde ana tema yine Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “**El-fakru fahrî**” hadisinde de belirttiği gibi “Allah’a karşı fakirliktir”.

Hacı Bayram Velî, fakr(fakirlik) konusuna şiirlerinde çokça değinmiştir:

⁶ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 170.

⁷ Said Nursi, *Sözler*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 536.

⁸ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 73.

“El fakru fahrî, el fakru fahrî,
Demedi mi ol âlemler fahri,
Fakrını zikret, fakrını zikret,
Mahv-u fenâda buldu bu gönlüm.”⁹

Hacı Bayram-ı Velî, Hz. Peygamberin (s.a.s.) “fakirlik benim fahrimdir (övündüğüm şey)”¹⁰ sözü üzerinden düşüncelerini geliştirmiş ve insanın ilmî ve irfanî fakirliğini Allah’a takdim edip ondan ilim ve irfan talep etmesi gerektiğini dizelerinde vurgulamıştır. Hacı Bayram-ı Velî’ye göre insanın kendisini yaratıcısına karşı fakir bilmesi, onun huzurunda gurur, kibir, benlik duygularına karşın ne kadar aciz ve fakir olduğunu idrak etmesi, Allah’ın hoşnutluğunu kazanması açısından en büyük zenginliktir. Varlığındaki güzellikleri görüp bunların emanet olduğunu bilmek kişiyi kibirden, gururdan uzaklaştırarak önce insanların; sonra ise Yaratan’ın gözünde yüceltecek ve tevazu sahibi kılacaktır. Bu anlamda ters orantılı olarak büyüklüğün ölçüsü tevazuda; küçüklüğün ölçüsü de büyüklemede olacaktır.

Malumdur ki halk arasında boş başağın dik durması ve dolu başağın eğik durması gurur ve kibir saikasıyla herhangi bir meziyeti ve hasenatı olmayan bireylerin benlik bütünlüğü sağlamak amacıyla girdikleri haller ve takındıkları tavırlar, negatif manada burnu havada olarak isimlendirilmesine yol açmaktadır. Aynı şekilde ilim ve bilgelik açısından dolu kimselerin tevazu değeri sayesinde yine halk arasında pozitif anlamda alçak gönüllü olarak isimlendirilmesini sağlamıştır. İnsan, mülkün ve zenginliğin gerçek sahibini tanırsa ve varlığını ondan bilirse, insanlara muhtaç olmaktan da kurtulmuş, tezellüle tenezzül etmeyecek bir müstağni yaşayışa erişmiş olur.

Burada yanlış anlaşılabilen bir husus vardır ki kul aczini ve fakirini Allah’a karşı arz etmesi durumudur; yoksa kullara karşı acziyet ifade eden sözler, tavırlar ve tutumlar sanıldığı gibi tevazu değil tezellül olacaktır. İnsanın, haysiyeti ve onuru gereği insanlara

⁹ Cebecioğlu, *a.g.e.*, s. 85.

¹⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Masnu' fi mârifeti'l-hadisi'l-mevdu,* s. 164.

karşı kibirden ve gururdan uzak durduğu gibi izzetini koruyacak bir şekilde dengeli yolu tutarak hareket etmesi gerektiği Kur'an-ı Kerim ayetlerinden anlaşılmaktadır. Allah, Kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'de Fatır suresi 15. Ayette "Ey insanlar, Allah'a karşı fakirsiniz (muhtaçsınız), gerçek zengin ve şükredilmesi gereken o Allah'tır." ve Tin Suresi 4. Ayette "Biz insanı en güzel şekilde yarattık buyurmaktadır. Yukarıda geçen dörtlükte Hazreti Peygamberin "*el fakru fahri*" (*Fakirlik övüncümdür*) sözünün bu manaları ifade ettiği belirtilmektedir.

3. "İlahi Taksim" olarak isimlendirilen ve "Çalabım bir şar yaratmış" dizesiyle başlayan şiirinde ana tema Kur'an-ı Kerim'de de "**Allah'ın rahmet eserlerine bak...**"¹¹ şeklinde belirtildiği üzere "imanî bakış açısı"dır

Bu şiirde geçen çalab kelimesi Allah demektir. Şar ile kastedilen ise gönül ve maneviyat ülkesidir. Esasında dünyada var olan her şey Allah'ın isim ve sıfatlarının üzerine örtülmüş ince ve şeffaf birer perdedir. Hacı Bayram'ın şiirinin bütünlüğünde kastettiği mana, perdeden geçip arka plandaki manayı okuyabilmektir. Kur'an-ı Kerim'de insanı sapıtan "tâgut" kavramından bahsedilmektedir. Yine Kur'an-ı Kerim'in bütünlüğüne baktığımızda tâgutun iki çeşidi olduğunu görmekteyiz. Birincisi insanın içinde, ikincisi ise insanın dışındadır. Birincisi "ene" ile ifade edilen benliktir. İkincisi ise tabiattır.¹² Birinci tâgutun Rabbi görmeye engel olduğunu, fakat onun iman gözlüğüyle asıl mahiyetinin kavranmasıyla Allah'ın sonsuz isim ve sıfatlarının bilinmesine yardımcı olacak muhteşem bir araç olduğunu Hacı Bayram- Veli "İlahi" isimli şiirinde işaret etmişti.

İkinci tâgut olan tabiatın, çevrenin, şehrin de kişiyi dalalete götürebileceği, insanın kalbine zehirli oklar atabileceğini vurgulamaktadır. Fakat imanın mahalli olan gönül gözüyle Allah'ın rahmet eserlerine bakan insanın, yaratanın tabiat aynasında yansıyan eserlerine âşık olacağını, her şeyin Allah'ı tespih ettiğini göreceğini, gerçek sanatkar olan Allah'ın sanatını nasıl icra ettiğini işti-

¹¹ Rûm/50.

¹² Said Nursî, *Mesnevi-i Nuriye*, Envar Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 118.

yakla, hayretle ve zevkle seyredeceğini remzen ifade etmektedir. Kalbi, Allah Teâlâ'nın beden ve can denilen iki dünyanın arasında yarattığı kudsî bir yer olarak nitelendiren Hacı Bayrâm-ı Velî, "dîdâr" olarak zikrettiği sevgilinin o şehirde yaşadığını ve o şehir aracılığıyla görüleceğini anlatmaktadır.¹³

4. Ve son olarak "İlahi Savt" olarak isimlendirilen ve "Hiç kimse çekebilmez," dizesiyle başlayan şiirinde ana tema yine Hz. Peygamber (s.a.s.)'in "**Dünya sevgisi bütün hataların başıdır**"¹⁴ hadisinde de belirttiği gibi "dünyayı fiilen değil kalben terk etmek"tir.

Hacı Bayram'ın bu şiirinde imanın yerleştiği yer olan kalbin dünya ile olan bağlantısının kesilmesi gerektiğini belirtilmektedir. Dünyalık hiçbir derdin, tasanın, muhabbetin kalbin içine alınmaması gerektiği vurgulanmaktadır. Dünya'nın yapısı itibarıyla hiç kimseyi tatmin edebilecek bir mahiyette olmadığı, vefasız olduğu, zenginliğin bile her an elden gidebilecek bir husus olduğu ön plana çıkarılmaktadır.

Belirli bir zaman aralığında mutlu ve rahat olma durumunun bile sabit bir durum olmadığı ve feleğin her an tokatını atabileceğini; bu yüzden dünyadaki işlerin iç yüzünü okumanın insanın yaratılışının asıl maksadı olduğunu ve bu kadar çok dünyalık işler içerisinde bir ve tek olan Allah ile beraber olma algısının hakiki saadeti getirebileceğini ifade etmektedir.

Sonuç:

İslam, insana birey ve toplum düzleminde önem verdiği gibi, Yine insanı yücelterek bütün âlemi onun emrine vermiştir. Bu durum Allah'ın insana verdiği yüce değerindir. Bu nedenle yeryüzünde ve âlemde insan, Allah adına iş yapacak (halife olacak) büyük ve yüce bir makama sahiptir. İnsan taşıdığı emanet ölçüsünde hem Allah'a karşı hem de kâinata karşı sorumludur. Kâinatın ve

¹³Rifât Okudan, *a.g.e.*, s. 269.

¹⁴Aclüni, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs amme iştehara mine'l-Ehâdisi ala elsineti'n-Nâs (tahkik Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed)*, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, Dimeşk, 2001, s. 1099.

kendisinin selametinden sorumlu olduğu için insan tüm evrene hükmedecek kadar güçlü yaratılmıştır. Bütün varlığı Allah'ın niyeti olarak görmek ve ona öylece muamelede bulunmak İslamî ve insanî bir durumdur. İslam'a göre insan dışındaki her varlık hissediş ve şuura sahiptir.¹⁵

İnsan, ruhî özelliklerini ne kadar çok varoluşunda/hayatında tezahür ettirirse, Allah'ı o kadar kolay bilme imkânına kavuşur. Bu bilme ve bilinme, eserden müessire gidiş tarzındadır ki o da insanın varlık âleminin ötesinde ama her an iş başında bir yaratıcı tasavvuru ile mümkündür. Jung, fert olarak insanı kendi kendini bilen bireysel varlık olarak konumlandırmaktadır. Bunun yanında insanlığı ise insanların yeteneklerinin ortalama istatistiği olan soyut bir varlık alanı olarak değerlendirilir. İnsan ve insanlığın farkını bilmek, insan bireyi için çok büyük faydalar temin eden önemli bir durumdur.¹⁶

Görüldüğü gibi, Hacı Bayram Veli'nin tasavvuf felsefesinde günümüze kadar gelen bu dört şiirde de çeşitli mistik tecrübeler ve holotropik şuur halleri yansıtılmaktadır. Şiirlerde geçen, fakr, fena, mahv, muhabbet, yanmak, yaratıcının adını anmak, dünyaya gönül vermemek, kendini bilmek, imanî bakış açısı gibi¹⁷ konular insanın anlam dünyasının ana temalarını oluşturmaktadır.¹⁸

Kaynakça

- Aclüni, İsmail b. Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve Müzilü'l-İlbâs amme işteharâ mine'l-Ehâdîsi ala elsineti'n-Nâs (tahkik Yusuf b. Mahmud el-Hac Ahmed), Mektebetü'l-İlmi'l-Hadîs, Dımeşk, 2001.
- Aliyyü'l-Kârî, El-Masnu Fî Mârifeti'l-Hadîsi'l-Mevdu, İnkılab Yayınları, 2012, s. 164.
- Bayramoğlu, Fuat, Hacı Bayram Veli, (Yaşamı, Soyu, Vakfı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, C. 2, Ankara, 1983.

¹⁵ Gürbüz Deniz, *Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015, s. 25.

¹⁶ Gürbüz Deniz, a.g.e., s. 33.

¹⁷ Kezban Paksoy, "Bursevi'nin Bir Eseri: Şerh-i Rumûzât-ı Hacı Bayrâm-ı Veli", *Turkish Studies*, S. 4, 2009, s. 380.

¹⁸ http://www.hacibayramveli.org/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=3

- Cebecioğlu, Ethem, Hacı Bayram Velî, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.
- Deniz, Gürbüz, Anlam ve Varlık Boyutuyla İnsan, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2015,
- Kılıç, Cevdet, “Hacı Bayram Velî’de İnsanın Ontolojik Varlığı ve Olgunlaşma Süreci”, İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi, S. 16, İstanbul, 2006.
- Kızılar, Hamdi, “Osmanlılarda İlk Yerel Manevî Oluşum: Hacı Bayram Velî ve Bayramiyye Ekolünün Anadolu’ya Etkisi”, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S. 32, Ankara, 2012.
- Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meali, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2011.
- Nursî, Said, Mesnevi-i Nuriye, Envar Neşriyat, İstanbul, 2001.
- Nursî, Said, Sözlere, Envar Neşriyat, İstanbul, 2001.
- Okudan, Rifat, “Hacı Bayrâm Velî’nin Şiirinde Şehir Metaforu”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 16, 2012.
- Paksoy, Kezban, “Bursevî’nin Bir Eseri: Şerh-i Rumûzât-ı Hacı Bayrâm-ı Velî”, Turkish Studies, S. 4, 2009.
- ElektronikKaynak:http://www.hacibayramveli.org/index.php?option=com_content&task=view&id=3&Itemid=3